

Christelijke ethiek

“Is christelijke ethiek toepasbaar in de moderne maatschappij?”

Universiteit van Utrecht

B.J. van Luijk, 0327859

29-10-2005

Intro

Deze eindpaper beoogt de stof die tijdens de colleges Ethiek & Religie behandeld is te gebruiken bij het analyseren van een thema. Dit thema is het volgende:

Is christelijke ethiek toepasbaar in de moderne maatschappij?

Dit thema heeft mijn interesse gekregen door het combineren van de stof van de cursus Ethiek (2004-2005) en deze cursus. Hoe kan de christelijk ethiek nog - na het eind van de grote verhalen¹ - bruikbaar zijn in het huidige morele discours?

Hiervoor wil ik in dit paper eerst kijken naar theorieën van christelijke ethiek die niet toepasbaar zijn voor dit discours. Daarna bespreek ik twee kanshebbende christelijke ethische theorieën. Eerst zullen een aantal versies van de divine command theory de revue passeren. Als tweede zal de autonome moraal theorie behandeld worden. Als laatste zal ik nog kort reflecteren op de gevonden resultaten.

Christelijke ethiek niet toepasbaar?

In de moderne maatschappij bestaat er een pluriformiteit aan levensovertuigingen. Deze levensovertuigingen hebben allen een verschillend zinbepalend primaat (d.w.z. het absolute², dat wat alles zin geeft, de reden van het bestaan) en ook een verschillende ethiek. Dit is ook het geval met de christelijke levensovertuiging. Hoe is het mogelijk om in zo'n woud van verschillende “ethiekjes” tot een ethiek te komen waarbij alle mensen goed kunnen leven en misstanden worden voorkomen of gecorrigeerd?

Een ethiek die een bepaalde waarheidsclaim heeft die niet voor iedereen geldt, kan door deze “beperkte” weinig bijdragen aan een algemeen geldende moraal³. Bij het spreken over christelijke ethiek moet daarom kritisch gekeken worden naar de verschillende vormen en hun levensvatbaarheid voor een publieke toepasbaarheid.

---

¹ Vrij geciteerd naar Francis Fukuyama, waarmee aangeduid wordt dat er geen ideologieën meer zijn die voor iedereen gelden. Iedereen heeft zijn eigen waarheid.

² Zoals uitgelegd in: Lehman, P. (1969). The contextual character of Christian ethics. In: Gustafson, J.M., & Laney, J.T. (Eds.). *On being responsible*. London: SCM Press Ltd.

³ Zoals Klaus Demmer stelt: een democratische samenleving vraagt om het overdenken van de basiswaarden van de levensovertuiging en deze in het discours begrijpelijk voor/aan de gesprekspartner voor te leggen. Demmer, K. (1999). Theologische Ethik in demokratischer Öffentlichkeit. In: Fonk, P. & Zelinka, U. (Eds.). *Orientierung in pluraler Gesellschaft*. Freiburg: Universitätsverlag.

Hierom kan gesteld worden dat christelijke ethiek die puur gebaseerd is op de bijbel, vaker bijbelse ethiek genoemd, in eerste instantie slecht toepasbaar is⁴. Ethiek die direct verbonden is aan een religieuze waarheid kan namelijk niet door iedereen begrepen worden. Mackie⁵ laat dit zien aan de hand van de twee kanten die ethiek heeft; de descriptieve en de prescriptieve kant. De prescriptieve kant van deze christelijke ethiek mag dan wel coherent zijn, tegen de descriptieve kant zijn bewijzen in te brengen. Niet ieder mens gelooft dat de bijbel het Woord van God is en daarom gezag over het mensenleven heeft. Deze zelfde redenering geldt voor christelijke ethiek die met puur christelijke begrippen werkt. Deze vormen van christelijke ethiek zullen voornamelijk invloed hebben op de christelijke groep zelf. Zij hebben zo dus wel een invloed op het algemene morele discours en kunnen op die manier (in)direct doorwerken.

Christelijke ethiek toepasbaar via de modified divine command theory

In eerste instantie geldt de voorgaande redenering ook voor de originele divine command theory. Hierin wordt gesteld dat wat God gebiedt de moraal is. Het ontbreken - of differentiëren(!) - van een Godsbeeld maakt deze versie een moeilijke optie om tot algemene morele normen te komen.

Timmons' versie brengt echter meer ruimte. Hier staan de divine commands in de specifieke setting van deze geschapen wereld. Deze schepping brengt een specifieke moraal mee, die daarmee via het verstand goed te beoordelen is. De wereld is geschapen met een kwetsbare mens en de bijbehorende moraal is hier ook op gericht. Deze bescherming van de kwetsbare mens kan zeker tot beginpunt zijn van een publieke moraal, zij is te vergelijken met een meer algemeen humanisme.

Adams' versie⁶ richt zich weer niet op de context waarin de geboden van God staan, maar op de eigenschappen van God. De divine commands gelden zeker, maar ze komen van een God die van de mens houdt. Men moet gehoorzamen aan Gods "actual" (en genadige!) wil, die deze mens op het oog heeft. Er is hier dus een zekere humaniteit die door God of Zijn liefde zelf gevraagd wordt. Hierbij stelt Adams dat niet alle waarden afhankelijk hoeven te zijn van Gods geboden of wil. Als iets ethisch fout is, geldt dat een gedeelte van wat de christen met fout bedoelt dat het tegen Gods geboden en/of wil ingaat. Sommige dingen worden echter onafhankelijk van de divine commands gewaardeerd. De christen doet dus niet alleen dingen omdat dat Gods wil is, maar ook om andere redenen die daar niet afhankelijk van zijn. Hierdoor is er dus ruimte voor een discussie over deze andere, "onafhankelijke" redenen. Er is een ander idee van "goed", maar er is toch een overeenkomst als men het heeft over "fout". Deze overeenkomsten maken een gemeenschappelijke morele discours mogelijk. Er is hierbij geen complete overeenkomst te behalen⁷. We kunnen spreken over een gedeeltelijke overeenstemming⁸

⁴ Er moet hier wel gesteld worden dat - zoals Douma stelt - de Bijbel wel voorbeelden en een kompas kan geven. Dit geldt niet alleen voor christenen, maar ook voor niet-christenen, zeker als deze laatste groep zich in een westerse cultuur bevindt. Douma, J. (1999). *Verantwoord handelen*. Kampen: Kok.

⁵ Mackie, J.L. (1978). *Ethics Inventing Right and Wrong*. London: Cox & Wyman Ltd. (Uit reader Ethiek & Religie 2005-2006)

⁶ Adams, R.M. (1981). A modified divine command theory of ethical wrongness. In: Helm, P. (Ed.). *Divine commands and morality*. New York: Oxford University Press.

⁷ Zie hiervoor ook het idee van de overlapping consensus bij Rawls. Het is daarbij zo dat er minder overeenkomst is over ethische basiswaarden dan over zaken met minder generalabiliteit.

⁸ Belangrijk hierbij is ook het verschil dat Frankena maakt tussen feitelijke oordelen en ethische oordelen. Frankena, W.K., (1981). Is morality logically dependent on religion? In: Helm, P. (Ed.). *Divine commands and morality*. New York: Oxford University Press.

in het morele discours, maar niet (altijd) met dezelfde achterliggende betekenis: christenen geloven dat iets wat fout is daarbij ook tegen Gods wil in is.

Christelijke ethiek toepasbaar via de autonome moraal

Een tweede christelijke ethiek die zou kunnen bijdragen aan een gemeenschappelijk discours is die van de autonome moraal. De autonome moraal wil een tweedeling maken in de zogenaamde "Weltethos" en de "Heilsethos"⁹. Ook wordt wel hetzelfde onderscheid gemaakt met de begrippen "ethiek van het moeten" en "ethiek van het streven". Deze twee begrippen geven direct meer inzicht in de onderscheiding die gemaakt wordt: bij de ethiek van het moeten gaat het om de algemene normen die voor iedereen gelden, die voor iedereen noodzakelijk zijn. Bij de ethiek van het streven gaat het om het streven naar het goede, wat voor ieder verschillend kan zijn¹⁰. De wereldethos is dus voor iedereen hetzelfde en hier kan in het morele discours tussen christenen en niet-christenen over gesproken worden. Het draait in de wereldethos om de menselijke moraliteit. De overeenkomst tussen christenen en niet-christenen zit hem in het menselijke, in de humaniteit. Het christelijk geloof wijst daar ook ultiem op: de liefde van God voor de mens - met als climax Jezus' plaatsvervangend sterven - en de liefde van de mensen voor elkaar. Dit laatste geldt voor christenen specifiek als de manier om God hun liefde te tonen. De heilsethos is specifiek voor de christelijke groep en bevat geen algemene waarden en normen.

De verhouding tussen de wereldethos en heilsethos verdient verduidelijking. Thomas¹¹ stelt dat het menselijk leven al een morele inhoud heeft (de wereldethos), de wet van Christus geeft geen nieuwe inhoud, maar nieuwe dynamiek en kracht. Hij stelt dat het een meer totale en goddelijker manier van leven is. De wet van Christus¹² toont zich ultiem in de manier van leven¹³. Een morele handeling draait steeds om de handeling zelf en om de zelf-realisatie ten opzichte van het Absolute. Deze zelfrealisatie is voor ieder mens verschillend en hiermee alleen universeel in het gegeven dat dit gericht op het absolute¹⁴ is. Dit absolute is voor de christen de kenbare God, de God als Vader van Jezus Christus¹⁵. F. Böckle gaat hier verder op in; hij stelt dat de Christelijke ethiek invloed heeft op ethische inzichten¹⁶. In de discussie wordt veelvuldig gesproken over: "Reason informed by faith" Dit wil zeggen dat het geloof de rede informeert, want de persoon met de rede (reasoner) is getransformeerd (door het geloof). Hij is getransformeerd met betrekking tot zijn *visie* op mensen en hun zingeving, zijn

⁹ Auer, A. (1973). *Autonome moraal en christelijke ethiek*. Kapellen: Patmos.

¹⁰ Artikel in reader Ethiek & Religie 2005-2006: Hübenthal, C. (nn) *Geloofsethiek*.

¹¹ McCormick, R.A. (1980). Does religious faith add to ethical perception? In: Curran, C.E. & McCormick, R.A. (Eds.). *Readings in moral theology No. 2*. New York: Paulist Press.

¹² M. Abellan stelt ditzelfde over de natuurwet: hierbij heeft Jezus ook geen enkele toevoeging gedaan aan de natural law. Aangehaald in: McCormick, R.A. (1980). Does religious faith add to ethical perception? In: Curran, C.E. & McCormick, R.A. (Eds.). *Readings in moral theology No. 2*. New York: Paulist Press.

¹³ J.M. Aubert aangehaald in: McCormick, R.A. (1980). Does religious faith add to ethical perception? In: Curran, C.E. & McCormick, R.A. (Eds.). *Readings in moral theology No. 2*. New York: Paulist Press.

¹⁴ Zoals uitgelegd in: Lehman, P. (1969). The contextual character of Christian ethics. In: Gustafson, J.M., & Laney, J.T. (Eds.). *On being responsible*. London: SCM Press Ltd.

¹⁵ Fuchs, J. (1980). Is there a specifically Christian morality? In: Curran, C.E. & McCormick, R.A. (Eds.). *Readings in moral theology No. 2*. New York: Paulist Press.

¹⁶ McCormick, R.A. (1980). Does religious faith add to ethical perception? In: Curran, C.E. & McCormick, R.A. (Eds.). *Readings in moral theology No. 2*. New York: Paulist Press.

motivatie om Christus te volgen en zijn *stijl* van het uitvoeren van morele handelingen die voor iedereen gelden.

Rollen van Christelijke ethiek

Nu duidelijk is dat er voor Christelijke ethiek een plek is in het morele discours, kunnen we ons afvragen hoe dit dan gestalte moet krijgen.

Als eerste belangrijke rol is die van het bediscussiëren van de gezamenlijke waarden en normen. Het humanisme dat de deze religieuze en andere seculiere ethische theorieën voorstaat kan leiden tot verschillende waarden en normen die uitgewerkt dienen te worden ten bate van hun toepasbaarheid in de praktijk¹⁷.

Ten tweede ziet de christelijke ethiek een belangrijke rol in het kritisch beschouwen van bestaande en te vormen waarden en normen¹⁸. *“Christelijke ethiek kan een belangrijke rol spelen in het kritisch beschouwen van de hedendaagse (wereld)ethiek.”* Door haar eigen karakter en motivering kan zij hierin perspectieven openen die voor anderen gesloten zijn.

Ten derde kan de christelijke ethiek waarden en normen toevoegen uit eigen bronnen¹⁹. Dit lijkt tegengesteld aan wat aan het begin van dit paper gesteld is, maar uit deze bronnen kunnen wel waarden en normen voortkomen die ook - om algemene morele redenen - voor iedereen gelden.

Christelijk ethiek toepasbaar? Slot

Het lijkt mij mogelijk om met christelijke ethiek deel te kunnen nemen aan de hedendaagse wereldethiek. Een belangrijke voorwaarde voor het kunnen participeren is het vinden van een gemeenschappelijke grond. De beide (aangepaste) theorieën lijken daarin te slagen. Beide stellen vanuit het christelijk geloof een algemeen humanisme voor. Dit humanisme heeft de mens tot onderwerp en is hierdoor voor elke menselijke deelnemer aan het morele discours onvermijdelijk. Ook blijkt in de praktijk van het morele discours dat dit humanisme - het beschermen van het menselijk leven - één van de belangrijkste waarden is.

Bij deze overeenkomst is wel duidelijk dat de christelijke ethiek verder wil gaan, zij richt zich niet enkel op het “juiste” maar op het “goede”. Hierom laten ze de ethiek een (hoger) doel zien, een sterkere motivatie, een scherpere visie en een meer omvattende stijl. Christelijke ethiek kan en wil de aan zichzelf verbonden zingeving niet loslaten. Dit kan leiden tot minder overeenkomsten op sommige punten, maar ook tot meer diepgang.

¹⁷ Fuchs, J. (1980). Is there a specifically Christian morality? In: Curran, C.E. & McCormick, R.A. (Eds.). *Readings in moral theology* No. 2. New York: Paulist Press.

¹⁸ G.J. Hughes aangehaald in: McCormick, R.A. (1980). Does religious faith add to ethical perception? In: Curran, C.E. & McCormick, R.A. (Eds.). *Readings in moral theology* No. 2. New York: Paulist Press.

¹⁹ Kole, J. (2002). *Moral autonomy and Christian faith, a discussion with William K. Frankena*. Delft: Eburon.